

RAQOBAT VA MONOPOLIYA

Urinboyeva Yulduz Pirnazarovna - i.f.f.dok., dotsent

Iluminov Ozodbek Elyor o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotasiya: Ushbu amaliy ishda raqobat va monopoliya haqida ma'lumot va shu mavzuga doir krasvord tuzilgan.

Аннотация: В данном тематическом исследовании содержится информация о конкуренции и монополии, а также кроссворд на эту тему.

Annotation: This case study contains information on competition and monopoly and a crossword puzzle on this topic.

Kalit so'zlar: Raqobat, Monopoliya, Monopolistik raqobat.

Ключевые слова: Конкуренция, Монополия, Монополистическая конкуренция.

Key words: Competition, Monopoly, Monopolistic competition.

Raqobat bu bozor sub'ektlarini iqtisodiy manfaatlari to'qnashuvidan iborat bulib, ular o'rtasidagi yuqori foyda va ko'proq naflilikka ega bo'lish uchun olib boriladigan ko'rashdir.

Raqobatning vazifalari.

1. Tartibga solish .
2. Resurslarni joylashtirish
3. Innovatsion vazifalar
4. Moslashtirish
5. Taqsimlash
6. Nazorat qilish

Monopoliya (yunoncha mono — tanho, poleo — sotaman) — iqtisodiyotning bir sohasida tanho hukmronlik; bozorni tashkil etish shakli. Bunday bozorlarda yagona sotuvchi o'z tovari bilan fa-oliyat ko'rsatadi, boshqa tarmoqlarda bunday tovarning o'rinbosari bo'lmaydi. Monopoliya ishlab chiqarish vositalari, ish kuchi va yaratilgan mahsulotlar asosiy qismining ozchilik korxonalar, sohibkor shaxslar yoki davlat qo'lida to'planishi natijasida paydo bo'ladi. Manapoliya ko'rinishlari qadimdan mavjud. Noyob mahsulot yetishtiriladigan yerlar, konlar, suv havzalari, o'rmonlar va boshqa tabiiy manbalar ozchilik qo'lida to'planib, egalariga monopol mavqe bergan, ular ma'lum mahsulotni bozorgatanho yetkazib beruvchilarga

aylanib, u yerda hukmron bo'lganlar. Monopoliya. O'z tabiatiga ko'ra ishlab chiqarish da turg'unlik paydo qiladi, chunki monopol mavqega tayanib, sarflarni kamaytirmay foyda ko'rish, raqobatning yo'qligi yoki zaifligidan foydalanib bozorga o'z izmini o'tkazish mumkin. Monopoliys bozor munosabatlarini cheklaydi, shu sababli hatto bozor iqtisodiyoti hukmron davlatlar mono-poliyaga qarshi choratadbirlarni ko'radilar. Monopoliyaning asosiy shakllari — kartel, sindikat, trest, konsernlar hisoblanadi. Monopoliyalar vujudga kelishining moddiy asosi ishlab chiqarishning to'planishi hisoblanadi. Ishlab chiqarishning to'planishi ishlab chiqarish vositalari, ishchi kuchi hamda mahsulot ishlab chiqarish hajmining yirik korxonalarda to'planishini namoyon etadi. Monopoliyaning 6 turi mavjud bo'lib ular:

- 1.Tabiy monopoliya
- 2.legal monopoliya
- 3.Sun'iy monopoliya
- 4.Aligopoliya
- 5.Monopsoniya
- 6.Sof monopoliya

Monopolistik raqobat — bu ko'pgina sotuvchilar o'xshash bo'lgan, ammo bir xil bo'lmagan tovarlarni taklif qiluvchi bozor turi hisoblanadi[1][2]. Monopolistik raqobat va monopoliya nomlari o'xshash hisoblansa-da, amalda bu ikki raqobat turi keskin farq qiladi. Bunday raqobat turi dastlabki qarashda sof raqobatlashgan elementlariga ega bo'lsa-da, nomukammal raqobatlashgan bozorlar(monopollashgan bozor) turiga kiradi. Monopolistik raqobatda ham faoliyat yurituvchi firmalar nisbatan ko'p, yangi firmalarni bozorga kirib kelishi yoki unda harakat qiluvchi firmalarning undan chiqib ketishida kichik cheklovlar mavjud. Lekin, bu raqobat turi baribir erkin bozordan farq qiladi. Farqi shundaki, monopol raqobatlashgan bozordagi mahsulot tabaqalashgan, ya'ni bir xil ehtiyojni qondiruvchi tovarni har bir firma o'ziga xos ravishda ishlab chiqarib sotadi va uning mahsuloti boshqa firmalarning mahsulotidan sifati, ko'rinishi, xizmat ko'rsatish turi, uslubi, foydalanilgan materiallari va brendi bilan farq qilishi mumkin. Tovarning differensiallashuvi deganda bozorda sotiladigan tovarni turli xilligi, yagona qolipda emasligi tushuniladi. Har bir firma o'z mahsulot markasiga ega bo'lganligi sababli ma'lum darajada bozor hokimiyatiga ega bo'ladi. Masalan, har bir shaharda fast foodlar, restoranlar va non mahsulotlari(xususan, pishiriqlar) sotadigan joylar bor. Bu iqtisodiy subyektlar deyarli bir turdagi ehtiyojni qondiruvchi turli-xil mahsulotni sotadi. Toshkent shahridagi Feed Up, Oq-Tepa Lavash va Evos kabi fast foodlar

o'xshash menyuga (lavash, burger, kartoshka fri va boshqa iste'mol tovarlari) ega bo'lsa-da, shakl, ta'm, xizmat ko'rsatish va narxiga ko'ra oz bo'lsa-da farq qiladi.

Xulosa qilib aytganda raqobat va monopoliya bu hozirgi kunda eng dolzarb masalalaridan biridir. Raqobatdan chiqolmagan korxonalar yoki tashkilot rivojlanishi pastroq buladi.

Bu savollar raqobat va monopoliya va umumiy mavzulardan tuzulgan.

1. Raqobat nima?

- a) Oligopoliya va monopolistlar o'rtasidagi tartibning saqlanishi
- b) Bozor ustida bir nechta kompaniyalar yoki subjektlarning mavjudligi
- c) korxonalar o'rtasidagi o'zaro tashqi munosabatlar
- d) daromad va xarajatlar o'rtasidagi munosabatlar

2. Raqobatda qaysi tizim kuchli?

- a) Monopoliya
- b) Oligopoliya
- c) Polipoliya
- d) Monopsoniya

3. Raqobatda bozor kuchini kim belgilaydi?

- a) Davlat
- b) Hamma kompaniyalar birgalikda
- c) Har bir kompaniya o'zining sotish narxini o'zlashtiradi
- d) Narxga ega bo'lgan eng katta kompaniya

4. Raqobatda kuchli kompaniyalar qanday ravishda foydalanadi?

- a) To'g'ri ravishda foydalanadi
- b) Xilma-xil ravishda foydalanadi
- c) Kuchli bo'lgan kompaniya barcha foydalanuvchilar uchun qulayliklarni taqdim qiladi
- d) Kuchli bo'lgan kompaniya boshqa kompaniyalarga oldindan sabab beradi

5. Oligopoliyada kompaniyalar qanday munosabatda bo'lishadi?

- a) To'g'ri ravishda munosabatda bo'lishadi
- b) Tartibga qarshi munosabatda bo'lishadi
- c) Keng yozuvli qilishadi
- d) Har qanday ravishda munosabatda

6. Raqobat va monopoliya konsepsiyasi qanday iqtisodiyot nazariyasining asosiy qismidir?

- a) Neoklassik iqtisodiyot

- b) Marksist iqtisodiyot
  - c) Keynesizm
  - d) Institutsionalizm
7. Monopoliyalar qanday turlarga bo'linadi?
- a) Tabiiy va iqtisodiy monopoliyalar
  - b) Govorit va ne-govorit monopoliyalar
  - c) Kechiktirilgan va kechikmagan monopoliyalar
  - d) Taqdiriy va iste'mol monopoliyalar
8. Raqobat qanday qilib monopoliyalarga qarshi turadi?
- a) Narxlarni pastroqlash orqali
  - b) Narxlarni o'zlashtirish orqali
  - c) To'liq bozor muhitini ta'minlash orqali
  - d) Narxlarni orttirish orqali
9. Monopoliya qanday shakllarda paydo bo'lishi mumkin?
- a) Tabiiy monopoliya va iqtisodiy monopoliya
  - b) Oligopoliya va monopoliya
  - c) Raqobat va monopolizatsiya
  - d) Keynesianizm va neoklassik iqtisodiyot
10. Raqobat va monopoliya arasidagi boshqa bir farq nima?
- a) Raqobatda faqat bitta firma boshqariladi, monopoliyada esa ikki yoki undan ko'p firma boshqariladi.
  - b) Raqobatda biror bir sohada yagona firma boshqariladi, monopoliyada esa ikki yoki undan ko'p firmalar boshqariladi.
  - c) Raqobatda boshqaruv shakli mavjud emas, monopoliyada esa ikki yoki undan ko'p firma boshqariladi.
  - d) Raqobatda faqat ikki yoki undan ko'p firma boshqariladi, monopoliyada esa bitta firma boshqariladi.
11. Monopoliya tushunchasi qaysi holatda amalga oshiriladi?
- a) Ko'p sonli firmalar bo'lsa
  - b) Yagona boshqaruv organi mavjud bo'lsa
  - c) Bozor kuchli konkurensiyaga ega bo'lsa
  - d) Bozor faqatgina bitta firma tomonidan bo'lsa
12. Qanday sababdan istiqtisodiy jarayonlarda "arziyish"ni tasavvur qilish juda muhimdir?
- A) Arziyish daromadning qadimiy o'zgarishlari bilan bog'liqdir.
  - B) Arziyish moliyaviy tizimning barqarorligini ko'rsatadi.

- C) Arziyish iqtisodiy faoliyatning xalqaro tarmoqqa aloqasini ifodalaydi.
D) Arziyish iqtisodiyotning yangiliklarga o'tishda muhim ahamiyatga ega.
13. "Majburiy daromad" nima ma'noni anglatadi?
A) Daromadni qo'llash uchun berilgan ma'lumotlar.
B) Sifatli tovarlarni olish majburiyati.
C) Boshqa alternativaga ega bo'lmagan daromad.
D) Daromadni iste'mol qilishni to'xtatish majburiyati.
14. "Elastiklik" nima bilan ifodalangan?
A) Daromadning miqdori va narxlarning o'zaro munosabati.
B) Moliyaviy tizimning islohoti.
C) Korxonalar orasidagi raqobat.
D) Narxlarning doimiy o'zgarishi.
15. "Nominal qiymat" qanday daromadni bildiradi?
A) To'g'ri qiymatdagi daromadni.
B) Qiymatni inflatsiya hisobiga kiritilmagan daromad.
C) Inflatsiya tashqarida qoldirilgan daromad.
D) Daromadni so'm hisobiga o'tkazish jarayoni.
16. "Markaziy bank"ning vazifalari qanday?
A) Narxlarning o'zgarishi bo'yicha monitoring.
B) Tijorat banklari bilan moliyalashish.
C) Pul to'plash va o'tkazish jarayonlari.
D) O'z iqtisodiyot siyosatini o'zgartirish.
17. "Tasarruf" nima ma'noni anglatadi?
A) Pulning to'lanishi uchun berilgan muddat.
B) Daromadni tejoychi vaqt.
C) Pulning tezkor o'zgarishi.
D) Moliyaviy resurslarni saqlash jarayoni.
18. "Inflatsiya" nima bilan bog'liq?
A) Daromadning ortiqcha miqdori.
B) Narxlarning o'zgarishi.
C) Korxonalar orasidagi munosabatlar.
D) Moliyaviy siyosatning o'zgarishi.
19. "Asosiy qiymat" nima bilan ta'riflanadi?
A) Tovarlar narxlarining o'zgarishi.
B) O'z moliyaviy tashkilotini o'zida jamlangan kelishilgan daromad.
C) O'z moliyaviy resurslarini sotib olish qobiliyati.

D) Korxonalar orasidagi ta'riflar.

20. "Iqtisodiyot" nima haqida gaplashamiz?

A) Mamlakat iqtisodiyotini o'rganish fanlari.

B) O'zaro almashuvga tayyorlangan nazorat tizimi.

C) Ommaviy iqtisodiy so'rovlar.

D) Mamlakat iqtisodiyatining barcha sohalarini o'z ichiga olgan fan.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Krugman, Paul; Obstfeld, Maurice. International Economics: Theory and Policy. Addison-Wesley, 2008. ISBN 978-0-321-55398-0.

2. Poiesz, Theo B. C. (2004). „The Free Market Illusion Psychological Limitations of Consumer Choice“ (PDF). Tijdschrift voor Economie en Management. 49-jild, № 2. 309–338-bet.[sayt ishlamaydi]

3. „Monopolistic competition | Britannica“.

4. „The Role of Innovation in Transitioning from Natural Production to Manufactured Goods“- Bu adabiyot, innovatsiyalar va yangi texnologiyalar bilan qanday ko'plab korxonalar uchun foyda va samaradorlik yaratishni tushuntiradi

5. <https://worldlyjournals.com/index.php/IJSR/article/download/1302/1746>

6. <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/view/742>